

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

วิธีการศึกษาในที่นี้ จะเป็นการวิเคราะห์องค์กรรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งการวิเคราะห์แนวทางและนโยบายการใช้สื่อในรูปแบบต่าง ๆ ที่กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมใช้ในการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมและรักษาสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยการค้นคว้า และศึกษา จากสารและสื่อต่าง ๆ ของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ที่ได้มีการจัดทำและดำเนินการ โดยการศึกษาสำหรับการศึกษาในที่นี้จะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) ซึ่งเน้นไปยังการวิเคราะห์ตั้งแต่โครงสร้างและกลไกขององค์กรไปจนถึงการใช้สื่อขององค์กร และผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการใช้สื่อ โดยประมวลผลจากการศึกษากลุ่มตัวอย่าง ทั้งที่เป็นบุคคล และวัตถุ ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร

ประชากรของการศึกษาในที่นี้ประกอบด้วยทั้งที่เป็นบุคคลและสิ่งของ

1.1.1 ประชากรที่เป็นบุคคล ประกอบด้วยข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ที่ดำเนินงานด้านการใช้สื่อเพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อสัมภาษณ์หาข้อมูลข้อเท็จจริง และข้อคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับการทำหน้าที่ขององค์กร และแนวทางการใช้สื่อและสารเพื่อส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

1.1.2 ประชากรที่เป็นวัตถุสิ่งของ ประกอบด้วยสิ่งพิมพ์ หรือโสตทัศนูปกรณ์ต่างๆ ที่ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ผลิตขึ้นมาในช่วงปี 2548 – 2550 เพื่อใช้เป็นปัจจัยในการใช้สื่อเพื่อส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยมีการวิเคราะห์สารจากการใช้สื่อเหล่านี้

1.2 กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 กลุ่มจะได้รับการคัดเลือกด้วยวิธีเลือกแบบเจาะจง ดังนี้

1.2.1 กลุ่มตัวอย่างที่เป็นบุคคล ได้คัดเลือกกลุ่มตัวแบบเจาะจงอย่างจากประชากรในระดับผู้บริหาร ตั้งแต่หัวหน้ากลุ่มระดับ 8 ขึ้นไป จำนวน 8 คน ซึ่งเป็นหัวหน้าส่วนและรับผิดชอบโดยตรงในการกำหนดนโยบายและการดำเนินการใช้สื่อของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อสอบถามข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับนโยบายของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยผ่านกระบวนการสัมภาษณ์ (รายชื่อและตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์ ในภาคผนวก ก)

1.2.2 กลุ่มตัวอย่างที่เป็นเอกสารและสื่อที่กรมส่งเสริมคุณภาพ

สิ่งแวดล้อมผลิต ประกอบด้วย สื่อสิ่งพิมพ์ที่ผลิตในช่วงปี 2547 – 2549 ได้แก่ โปสเตอร์ 9 ชุด หนังสือรวมบทความชุด “เมื่อปลาจะกินดาว” เล่ม 3-5 รวมทั้งเล่ม 6 ซึ่งจัดพิมพ์ขึ้นในปี 2550 หนังสือเฉพาะเรื่องที่ทำให้ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม 6 รายการ จุลสารและคู่มือปฏิบัติ 18 รายการ สื่อสำเร็จรูป 2 ชุด แผ่นพับแนะนำกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม สื่ออินเทอร์เน็ต 2 เว็บไซต์ รายการถ่ายทอดผ่านสื่อวิทยุ 1 รายการ รายการถ่ายทอดผ่านสื่อโทรทัศน์ 6 รายการ ข้อมูลและทางเลือกผ่านสื่อโทรศัพท์ Call Center ฐานข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์รายจังหวัด 75 จังหวัด และสาระในกำหนดการฝึกอบรม 3 โครงการ เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างสื่อสาร และกลุ่มเป้าหมายผู้รับสาร

2. เครื่องมือในการวิจัย

2.1 แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการศึกษาในที่นี้เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยมีประเด็นหลักในการสอบถามจากผู้บริหารองค์กรระดับกอง ประกอบด้วย นโยบายและพันธกิจหลัก ในด้านการใช้สื่อเพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมขององค์กร แนวทางการใช้สื่อและเนื้อหาสาระของสารที่ส่งผ่านสื่อที่สำคัญขององค์กร กลุ่มเป้าหมายสำคัญและการมีส่วนร่วมของประชาชน พร้อมทั้งสอบถามมุมมองในการประเมินความสำเร็จและอุปสรรค ตลอดจนข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในการพัฒนาองค์กรและแนวทางในการใช้สื่อเพื่อส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น (รายละเอียดแบบสัมภาษณ์ในภาคผนวก ข)

2.2 แบบวิเคราะห์

แบบวิเคราะห์ในการศึกษา ณ ที่นี้ ได้พัฒนาจากแนวคิดทฤษฎี 5 ด้านที่กล่าวไว้ในวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

- แนวคิดทฤษฎีนโยบายสาธารณะ ใช้วิเคราะห์นโยบายองค์กร
- แนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม ใช้วิเคราะห์โครงสร้างและหน้าที่ขององค์กร
- แนวคิดทฤษฎีองค์ประกอบการสื่อสาร ใช้วิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่าง สื่อ

สารและกลุ่มเป้าหมาย

- แนวคิดทฤษฎีเนื้อหาสาระและความหมาย ใช้วิเคราะห์เนื้อหาสาระ และวาทกรรมที่ปรากฏในหนังสือรวมบทความชุด “เมื่อปลาจะกินดาว”

ตารางที่ 3.1 แสดงแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ในแบบวิเคราะห์นโยบายและการใช้สื่อของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

นโยบาย	โครงสร้างองค์กร	สื่อ	สาร	กลุ่มเป้าหมาย	วัตถุประสงค์
แนวคิด		แนวคิดองค์ประกอบการสื่อสาร			แนวคิดการ
นโยบาย	แนวคิดหน้าที่นิยม	แนวคิดเนื้อหาสาร			รับรู้และ
สาธารณะ		และความหมาย			ทัศนคติ

2.2.1 การวิเคราะห์นโยบายองค์กรด้วยแนวคิดด้านนโยบายสาธารณะ

การศึกษาในที่นี้ใช้แนวคิดนโยบายสาธารณะเป็นกรอบในการเปิดประเด็นการวิเคราะห์ถึงการที่ภาครัฐจำเป็นต้องกำหนดนโยบายในด้านการรักษาสิ่งแวดล้อมผ่านองค์กรของภาครัฐ เพื่อให้เป็นหน่วยงานรองรับนโยบายและนำไปปฏิบัติเพื่อให้ได้ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ในนโยบาย

2.2.2 การวิเคราะห์โครงสร้างหน้าที่ขององค์กรด้วยแนวคิดหน้าที่นิยม

ในขณะเดียวกัน ได้มีการศึกษาโครงสร้างหน้าที่ขององค์กรว่ามีองค์ประกอบอะไรและมีหน้าที่อย่างไร โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการใช้สื่อเพื่อส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม และพิจารณาว่า กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมเป็นองค์กร หรือ สื่อประเภทหนึ่ง ที่ต้องทำหน้าที่ในด้านการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามนโยบายรัฐบาล การวิเคราะห์ในที่นี้ นอกจากศึกษาจากเอกสารที่บันทึกประวัติและหน้าที่ของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ยังสัมภาษณ์หัวหน้าส่วนราชการตั้งแต่ระดับกองที่เกี่ยวข้องในด้านการใช้นโยบายการใช้สื่อของหน่วยงานต่าง ๆ โดยข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับ 8 ทั้ง 8 คนจะได้นำมาวิเคราะห์ผ่านกรอบทฤษฎีดังกล่าว

2.2.3 การวิเคราะห์การใช้สารและช่องทางการใช้สื่อด้วยแนวคิดองค์ประกอบการสื่อสาร หรือ SMCR

การวิเคราะห์ในระดับต่อมา เป็นการศึกษาวิเคราะห์สารและช่องทางการใช้สื่อที่กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมผลิตเพื่อเผยแพร่ให้กับประชาชน อาทิ การวิเคราะห์การใช้สื่อในการส่งสารต่างๆ ที่กรมส่งเสริมสิ่งพิมพ์ที่กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ผลิตขึ้นในรูปแบบต่างๆ ว่ามีสาระอะไร จุดมุ่งหมายเพื่ออะไร และมีกลุ่มเป้าหมายใดบ้าง โดยใช้แนวคิดองค์ประกอบการสื่อสาร (SMCR) เป็นกรอบในการวิเคราะห์

2.2.4 การวิเคราะห์เนื้อหาสารและความหมายด้วยแนวคิดด้านวาทกรรม

เนื่องจากการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อเผยแพร่ข้อมูลและแนวทางในการส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมเป็นกระบวนการที่ต้องมีการต่อสู้กับกระแสสังคม สารหลายประเภทจึงต้องมีการพัฒนาขึ้นเพื่อสร้างความรู้ที่มีอำนาจในการครอบงำทางสังคม เพื่อให้ผู้คนตระหนักในความสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ในการศึกษาเรื่องนี้ จึงคัดเลือกสื่อบางประเภทมาวิเคราะห์เนื้อหาสาร และความหมาย เพื่อศึกษากรณีตัวอย่างของสารที่กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ได้รวบรวมมาเผยแพร่ออกไปในรูปแบบต่างๆ ว่ามีเนื้อหาเช่นไร และเนื้อหาเหล่านั้นสร้างความรู้และอำนาจต่อรองให้กับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือไม่ อย่างไร และมีเป้าหมายอย่างไร โดยการวิเคราะห์เนื้อหาสาร จะเน้นไปยังสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือและบทความในหนังสือเป็นสำคัญ

2.2.5 การวิเคราะห์วัตถุประสงค์ของการใช้สื่อที่มีต่อกลุ่มเป้าหมายด้วยแนวคิดด้านการรับรู้และทัศนคติ

เมื่อมีการส่งสารผ่านสื่อต่างๆ ของ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมแล้ว จะมีการวิเคราะห์ผลที่คาดหวังของสารต่าง ๆ เหล่านั้น ว่าผู้สื่อสารต้องการให้เกิดผลในทางใด โดยอาศัยจากการวิเคราะห์สาร ช่องทางการใช้สื่อ และกลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย ที่อาศัยแนวคิดด้านทัศนคติ ซึ่งจะมีระดับของพัฒนาการองค์ประกอบของทัศนคติ จากการได้รับความรู้ ไปสู่การปลูกฝังจิตสำนึก และขั้นสุดท้ายคือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

3 การเก็บรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์เชิงคุณภาพสำหรับการศึกษาในที่นี้ใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์ โดยอาศัยกรอบแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทั้ง 5 กลุ่ม มาใช้เป็นเครื่องมือจัดลำดับขั้นตอนในการอธิบายออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

3.1 การวิเคราะห์นโยบายและโครงสร้างองค์กรที่มีผลกับแนวทางในการใช้สื่อ โดยการวิเคราะห์นโยบาย โครงการ และการดำเนินการของหน่วยงานระดับกองภายใต้กรม ส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมว่ามีลักษณะอย่างไร ในการทำหน้าที่ใช้สื่อเพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีนโยบายสาธารณะร่วมกับแนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม

3.2 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสาร สื่อ และผู้รับสาร และการวิเคราะห์ตัวอย่างเนื้อหาสารในสื่อ โดยใช้หลักการวิเคราะห์บนพื้นฐานแนวคิดขององค์ประกอบการสื่อสาร หรือ SMCR ดังนั้น องค์ประกอบสำคัญของการวิเคราะห์จึงประกอบด้วย

- สื่อ ซึ่งประกอบด้วย สื่อสิ่งพิมพ์ได้แก่โปสเตอร์และหนังสือ วิทยุโทรทัศน์ โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต ระบบฐานข้อมูล และการฝึกอบรม
- สาร ประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไป ข้อมูลเชิงวิชาการ ขั้นตอนวิธีปฏิบัติ แผนที่งานวิจัย การประชาสัมพันธ์ผลงาน รวมทั้งมีการวิเคราะห์เจาะลึกเนื้อหา/สาร และความหมายจากการใช้สื่อบางประเภทที่มีรายละเอียดของเนื้อหาสารที่ควรแก่การศึกษา บนพื้นฐานของแนวคิดด้านวาทกรรม ที่เป็นกระบวนการพัฒนาความรู้ เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม
- ผู้รับสาร ประกอบด้วยกลุ่มผู้เยาวชน องค์การพัฒนาเอกชน องค์การส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐและนักวิชาการ และประชาชนทั่วไป

วิธีการศึกษาเน้นไปที่การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเภทของสื่อ เนื้อหาสาร และผู้รับสาร โดยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีขององค์ประกอบการสื่อสาร และทฤษฎีว่าด้วยเนื้อหาสารและความหมาย

นอกจากนั้น ยังได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหาสารของตัวอย่างสื่อรวมบทความชุด "เมื่อปลาจะกินดาว" ซึ่งบรรจุบทความที่มีเนื้อหาสารที่หลากหลาย และมีการแสดงออกของวาทกรรมด้านสิ่งแวดล้อมในแง่มุมต่าง ๆ และการวิเคราะห์วัตถุประสงค์ในการใช้สื่อขององค์กร โดยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีด้านการรับรู้และทัศนคติเป็นเครื่องมือ เพื่อศึกษาว่าการใช้สื่อดังกล่าวก่อให้เกิดผลที่มุ่งหวังในด้านให้ความรู้ หรือมุ่งหวังระดับสูงขึ้นโดยปลูกฝังจิตสำนึก หรือมุ่งหวังสูงสุดโดยก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

3.3 แนวทางในการพัฒนาวิธีการใช้สื่อเพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้ใช้การวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อน (SWOT) ขององค์กรมาวิเคราะห์จัดทำข้อเสนอแนะแนวทางที่จะทำให้การใช้สื่อมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป